

MÅLTIDER SOM FAMILIE- SKABELSE OG FRISÆTTELSE

Inden for den samfundsvidenskabelige litteratur om mad og spisning er diskussionen om måltider integreret i diskussioner om familieliv, sociale fællesskaber og socialisering af børn og unge. En tilbagevendende diskussion i såvel den videnskabelige litteratur som i den offentlige debat har været hvordan aktuelle tendenser i måltids- og spisemønstre skal fortolkes. Afspejler de moderne spisevaner at de sociale fællesskaber er under forandring eller endda i opløsning?

I denne empirisk baserede artikel tager vi udgangspunkt i nogle af de overvejelser en gruppe voksne danskere gør sig om måltider. Vi vil på dette grundlag nuancere en forenklet opfattelse som findes implicit både i litteraturen og i den offentlige debat, om at det daglige familiemåltid er grundlaget for integrationen af de enkelte husholds medlemmer i et fællesskab, m.a.o. for skabelsen af familien.

Måltidet forener familien¹

Måltider er ramme for fællesskaber overalt i det sociale liv. De er gennem inklusioner og eksklusioner med til at markere fællesskabets afgrænsning og rammer. DeVault beskriver i bogen *Feeding the Family* (1991), hvordan madarbejde² i udvalgte amerikanske hushold ikke blot er et konkret arbejde for at bespise husholdet, men også er et mere abstrakt arbejde der sigter mod at „skabe familien“. Dette skal ses i lyset af at medlemmerne af moderne hushold i dag typisk tilbringer en stor del af deres tid væk fra hjemmet. De mange aktiviteter uden for hjemmet betyder, ifølge DeVault, at husholdets medlemmer lever en stor del af deres liv i opsplittede og adskilte verdener. Husholdets medlemmer mødes oftest kun i hjemmet; muligheden for familiært samvær er derfor begrænset til de tidspunkter hvor husholdets medlemmer er hjemme samtidig. Måltidet fungerer som et naturligt samlingspunkt for medlemmerne af et hushold, og DeVault beskriver det derfor som det medium hvorigennem familien dagligt reproduceres.

Det kræver en særlig indsats at samle alle medlemmerne af et hushold – familien. Denne indsats rettes ofte mod at producere måltider hvor familien kan samles. Flere undersøgelser har godtgjort at ønsket om at samle familien til et fælles middagsmåltid er

fremherskende blandt børnefamilier, både i Danmark (Holm 1996; Haastrup 1990) og i andre lande (Jansson 1988; Ekström 1990; Wandel et al. 1995; Charles & Kerr 1988).

DeVaults undersøgelse af amerikanske hushold giver en dybere indsigt i hvorfor det fælles måltid anses som så væsentligt. Hendes informanter giver udtryk for at måltider, foruden at give næring, også er sociale begivenheder, som bringer familiens medlemmer sammen og åbner mulighed for at den enkelte kan opleve sig som knyttet til de andre. Måltiderne ses som ritualer der leverer grundlaget for at etablere og opretholde familiekulturen, og de skaber en anerkendelse af familien som et fællesskab. „En „familie“ er ikke en samling af individer som opstår naturligt“, skriver DeVault, „den konstrueres fra dag til dag gennem aktiviteter som det at spise sammen“ (1991:39, vores oversættelse).

Etableringen af måltider sker gennem en bevidst arbejdsproces fra den måltidsansvarliges side hvor planlægning, indkøb, madlavning, afvejning af husholdsmedlemmernes individuelle præferencer og relationer til hinanden samt orkestrering af måltidet udgør elementer i en målrettet indsats, der sigter mod at sammenføje de individuelle husholdsmedlemmer i et fællesskab som er personligt og intimt. Derfor er etableringen og gennemførelsen af måltider en vigtig del af det vi vil kalde familieskabelsesprojektet, dvs. en indsats i form af overvejelser og praksiser, som stiler mod at forene de udadvendte og individuelt orienterede medlemmer af husholdet i et familiefællesskab.

Måltidet i forfald?

I den videnskabelige madlitteratur, og i den ernæringspolitiske diskurs, er det en almindelig antagelse at måltidet som institution er under opløsning og at de fællesskaber, måltidet traditionelt organiserer dermed er i fare for at forsvinde.³ Diskussion af måltidets ændrede status optræder også i den offentlige debat om det moderne hverdagsliv og dets fortrædeligheder. I en aktuel dansk debatbog med den sigende titel *Hverdagens centrifuge* (Andersen 1997) tematiseres dette forhold med begrebet „spisning i forbifarten“. Dette begreb har sin parallel i begrebet *grazing* som bruges til at betegne det fænomen at det moderne menneske antages at spise lidt på må og få, når det bliver sulten eller støder på mad – ligesom dyr der græsser. „Spisning i forbifarten“ ses af Andersen som et udtryk for den individualisering der præger det moderne familieliv: de travle familiemedlemmer sætter sig ikke samlet til et måltid, men spiser uafhængigt af hinanden. Der findes dog et ritualiseret brud med denne travle spisning: det gode, hyggelige måltid – „det særlige måltid“ – hvor man samles og sætter god hjemmelavet mad på bordet. Andersen ser imidlertid både „det særlige måltid“ og „spisning i forbifarten“ som en undergravning af en tradition der er bygget op omkring „et [dagligt] måltid, der indtages til faste tidspunkter, og hvor familiemedlemmerne har faste pladser omkring et spisebord“ (Andersen 1997:30-1). Og han ser opløsningen af måltidstraditionen som en undergravning af familiens fællesskab.

Der kan imidlertid sættes spørgsmålstegn ved om denne måltidstradition reelt har eksisteret, og hvor udbredt den har været. Murcott (1997) dokumenterer hvordan temaet om opløsning af familiemåltidet er tilbagevendende i den sociologiske madlitteratur. Opløsningen af måltidsfællesskabet tages f.eks. for givet hos forfattere som Fischler, Falk og Mintz⁴ og ses her som udtryk for en generel social og kulturel opløsningstendens. Murcott sætter i sin diskussion af fænomenet spørgsmålstegn ved de implicite forudsæt-

ninger som forestillingen om opløsningen af måltidstraditionen hviler på. For det første er der ingen empiriske holdepunkter for at det fælles familiemåltid reelt er ved at forsvinde – om end de sporadiske undersøgelser der findes peger på at det i dag ikke altid er en daglig foreteelse. For det andet findes der ingen sikker viden om hvilken rolle familiemåltidet har spillet tidligere. I hvilke historiske perioder og i hvilke kredse samledes familien til måltider? Omfattede måltiderne alle familiemedlemmerne eller kun nogle udvalgte? Spiste børnene med? Kvinderne?

Murcott forfølger den sociologiske litteraturs referencer til måltidets forsvinden. Alle empiriske referencer ender i den klassiske undersøgelse „Middletown“ af Lynd og Lynd, som blev offentliggjort i 1929. I denne undersøgelse udtrykkes en sorg over at tidligere generationers fællesskaber er ved at forsvinde. Dermed dateres bekymringen for måltidets opløsning til tiden efter første verdenskrig. Murcott fremhæver at det er muligt at der er tale om en reel tendens hvilket i givet fald skulle datere måltidets opløsning til omkring århundredeskiftet. Men hun foreslår også den mulighed at det er selve ængstelsen for familiemåltidets forsvinden der er et fast emne på den dagsorden, som i hele det 20. århundrede har diskuteret familiens situation.

Det må således forblive et åbent spørgsmål om der er reelt grundlag for at bekymre sig over at moderne familier tilsyneladende ikke altid spiser sammen. Eller med andre ord, om der reelt er tale om en opløsning af det mulighedsrum for (måltids)fællesskabet, som er med til at omforme husholdet til en familie.

Vores undersøgelse

Empirien, som denne artikel er baseret på, stammer fra den danske del af et tværnationalt projekt: Madvaner og familieliv i København, Stockholm, London og Frankfurt.⁵ Projektet skal sammenføje fire selvstændige undersøgelser som gennemføres i hver af de nævnte byer. I projektet bliver der foretaget kvalitative interviews efter en fælles interviewguide i 30-40 hushold i hver by. Projektet har til formål at undersøge sammenhængen mellem madvaner og familieliv i husholdninger med børn i teenagealderen. Hovedinteressen samler sig om fire temaer: fællesskab og familieliv; magt, kontrol og autonomi (teenagere); arbejdsdeling, kønsroller og kontrol over husholdets økonomi; og sundhed. Kriterier for rekruttering af husholdene er, at der er to arbejdsaktive voksne og et barn mellem 13 og 16 år. Det drejer sig således om moderne dobbeltforsørgerhushold.⁶

Den danske del af undersøgelsen er afgrænset til Østerbro. Vi har primært interviewet voksne fra husholdene. Det er derfor i høj grad de voksnes perspektiv, som udforskes i denne artikel. I to trediedele af de interviewede hushold har de voksne længerevarende uddannelser eller ledende stillinger, og kun en femtedel af husholdene består af to voksne med ingen eller korterevarende uddannelse. Undersøgelsens udvalg er således ikke repræsentativt – hverken for familier med teenagebørn i Danmark eller på Østerbro. Derimod anser vi udvalget som værende repræsentativt for familielivet i moderniteten.⁷

Interviewene foregik som løst strukturerede kvalitative interviews med afsæt i gårsdagen. Der blev spurgt til dagens forløb mht. madarbejde, måltider og tidspunkter for husholdsmedlemmernes tilstedeværelse i og fravær fra hjemmet, og informanterne blev tilskyndet til at fortælle konkret og detaljerigt om daglige hændelser. Disse beretninger og de dertil hørende refleksioner og sidespring bragte naturligt de temaer frem, som un-

dersøgelsen sigtede imod. Først henimod slutningen af interviewene blev der eventuelt spurgt mere målrettet efter beretninger om temaer, som informanten ikke havde berørt. Interviewene blev båndoptaget og udskrevet ordret.

Rammerne for familielivet i de undersøgte hushold er med få undtagelser en travl hverdag hvor hjemmet beskrives som den fysiske ramme for samvær og udvekslinger mellem de enkelte medlemmer af husholdet. Formerne for samvær spænder over samtidig tilstedeværelse, men i separate rum, over tilstedeværelse i samme rum, men med forskellige aktiviteter, til fælles aktiviteter hvor fjernsynskiggeri, lektiehjælp, spisning og madarbejde synes at være helt centrale.

Samværet tager form af skiftende konstellationer mellem forskellige medlemmer af husholdet afhængig af den enkeltes aktiviteter uden for hjemmet, det være sig i form af arbejde, sport, klub eller sociale aktiviteter. Der er naturligvis stor forskel på hvor socialt aktive både unge og voksne er, f.eks. er der stor forskel på hvor meget de unge omgås andre unge efter skoletid. Nogle er næsten altid sammen med venner, mens andre næsten aldrig er det. Der er også forskel på om de unge tager venner med hjem eller tager med venner hjem, hvilket har betydning for hvor meget de selv er hjemme.

I det følgende vil vi præsentere nogle af de overvejelser som informanterne i vores undersøgelse gjorde sig om de måltider de fortalte om. Vi vil fokusere på beskrivelser af de konflikter og modstridende hensyn, f.eks. følelsesmæssige, opdragelsesmæssige og praktiske nødvendigheder, der præger de voksnes forhold til familiens måltider, og på beretninger om strategier informanterne har udviklet for at kunne integrere disse hensyn i en hverdagspraksis. Igennem disse konkrete beskrivelser håber vi at tilføje nye dimensioner i forståelsen af måltidets rolle i det moderne familieliv og af indholdet i det moderne familieskabelsesprojekt.

Måltidsfællesskabet

Vi skal først se nærmere på hvordan vores informanter forholdt sig til spørgsmålet om måltidsfællesskabet. Generelt er aftensmåltidet det vigtigste familiemåltid. Det fremgår af empirien at aftensmåltidet i mange hushold anses som den primære anledning til at husholdets medlemmer kan være sammen og tale sammen og på den vis både etablere og opleve et fællesskab. Men først skal måltidet i stand. Det er ikke altid så let at finde et tidspunkt hvor alle kan være hjemme. Dette afstedkommer en række forskellige strategier.

„Anne“ bor sammen med sin datter fra et tidligere forhold og sin kæreste; dennes søn er der hver anden weekend. Datteren dyrker elitesport og træner alle hverdage omkring spisetid. Anne beskriver sin strategi som at fordele sig selv mellem datteren og manden i skiftende måltidsfællesskaber. Hun fortæller, at den sidste gang hun selv, datteren og manden spiste sammen ligger „uendeligt langt tilbage“. Normalt spiser Anne med manden fordi datterens sport kræver at hun spiser senest halv seks. Men „nogle gange så gør jeg det også sådan at jeg kommer hjem, og så laver jeg noget, som vi begge to kan spise... *Altså du og Jane [datteren]?* Ja. Jeg blander det lidt fordi jeg synes også det er synd at Jane altid skal spise alene“.

De voksne har generelt svært ved at acceptere at børn systematisk er fraværende fra måltidsfællesskabet med resten af husholdets medlemmer, men det kan være umuligt at undgå. Derfor vælger nogle voksne at gøre noget særligt ud af maden til børn der må spise

alene, eller de sætter sig for at holde barnet med selskab. Som en far siger: „Der er ikke nogen der skal spise alene“. Derimod synes de voksne at acceptere skiftende måltidsfællesskaber hvor det er forskellige konstellationer af husholdsmedlemmer der spiser sammen. En mor påpeger således at der er fordele ved at hun har mulighed for at drikke eftermiddagskaffen med sin teenagedatter uden at den 9-årige datter er til stede fordi det giver mulighed for at tale mere intimt om de spørgsmål der er aktuelle for den store pige. Det er således ikke entydigt problematisk for de voksne at det ikke altid er muligt at samle hele husholdet. Men samtidig er det tydeligt at det fælles måltid prioriteres.

Hjemme hos „Klaus“ rokeres der således ivrigt rundt med måltiderne. Ikke blot for at tage hensyn til de tre børn og deres arbejde og fritidsinteresser, men i høj grad også for at tage hensyn til at de får de bedste muligheder for at være sammen med deres kammerater. Disse rokeringer indbefatter hensyntagen til årstiderne: „Vi prøver virkelig [at spise tidligt] om sommeren fordi aftenerne, de er længere, og ungerne vil hurtigere ud til kammeraterne. Så nogle gange så er det pludselig blevet sent. Hvis kammeraterne så har fået mad, så går vi ind og blokerer lidt [for børnenes samvær med vennerne] fordi vi har været for langsomme“. Klaus fortæller at han er den der oftest laver maden. Han ville egentlig gerne slå benene op en time når han kommer hjem fra arbejdet, men finder det naturligt at prioritere hensynet til børnenes sociale liv højere. Denne hensyntagen til børnenes sociale aktiviteter er et gennemgående træk i de hushold vi har interviewet. Når spisetiderne støder sammen med børnenes liv uden for familien, fører det ifølge vore informanter oftest til at spisetiderne flyttes, eller at måltiderne individualiseres. Dette betegner et brud på (forestillingen om) en mere rigid måltidskultur hvor den faste spisetid – når far kommer fra arbejde – er urokelig og hvor familiemåltider tillægges en absolut og altoverskyggende betydning. Som nævnt er det uklart hvorvidt, hvor og hvornår en sådan rigid kultur overhovedet har eksisteret.

Familiemåltidet

I nogle af husholdene var alle aftensmåltider tilsyneladende nogenlunde ligestillede, mens der i andre hushold var almindelige aftensmåltider og så „det særlige måltid“, som typisk forekommer i weekenden og hvor maden er særlig lækker. Dette „særlige måltid“ skal der knyttes et par bemærkninger til inden vi går videre til at se nærmere på overvejelserne om det almindelige familiemåltid.

Hvor faderen i Karens familie ikke deltager i morgenmåltidet („Han er ikke til at have med at gøre om morgenen“), så er det hans mad der kan samle familien: „Fars mad er noget helt specielt herhjemme, det er det virkelige. Det er et *problem* hvis man ikke er hjemme lørdag aften når Mikael [faderen] laver mad“. Karen beskriver sin mands mad som „*ekstremt* god“, „*enormt* lækker“ og fortæller endvidere at han gør sig stor umage med maden. Alt snittes og tilberedes omhyggeligt. Nydelsen spiller en stor rolle. Den særligt veltillavede mad kan samle familien.

I et af de hushold hvor vi har interviewet en af de unge er gastronomien i højsædet, også til hverdag. Husholdet består af „Birte“, hendes to sønner fra tidligere forhold samt hendes nye mand. De voksne er meget optaget af deres arbejde, har lange arbejdstider og har ofte arbejde med hjem i weekenden. Det er fortrinsvis moderen der laver mad, og med stor omhu. Hun sørger også for at sønnerne, hvis arbejde og klub karambolerer med

spisetiderne, får god mad: „Jeg synes heller ikke han bare skal have sådan noget junk-mad, altså sådan at der bare er spejlæg eller...“ I stedet gør Birte et arbejde for at sønnerne kan få noget ordentlig mad: „Lidt rester og sådan, altså ... som jeg så har gemt, sådan nogle gode nogen fra dagen før, eller også har jeg lavet noget til ham“. Birte fortæller at hun tidligere ofte lavede to måltider om aftenen, et tidligt børnemåltid og et senere voksenmåltid. Denne tendens gør sig stadig gældende fordi Birte lægger stor vægt på at der er lagt en indsats i tilberedelsen af maden.

Det er ikke bare nydelse der er på spil, men også en symbolsk form for næring fordi den omhyggeligt tilberedte mad udtrykker omsorg for dem maden er lavet til. Et andet spørgsmål er om dét at servere god mad er nok til at skabe familien – ud over blot at samle husholdets medlemmer.

Forestilling om omsorg

Maden er central i Birtes univers, og hun fortæller da også at det var en vigtig prioritering at bygge køkkenet om til et stort, lyst og indbydende alrum. Birtes ældste søn, som senere blev interviewet, gav da også udtryk for at nyde maden, men alligevel savnede han noget, nemlig tilstedeværelse. Han fortæller at han ville ønske de voksne var noget mere hjemme, ikke fordi han vil noget konkret med dem – det ville bare være rart hvis de var til stede. Birtes beretning om hvordan aftensmåltiderne forløber giver også et fingerpeg om at de ikke er en entydig succes i forhold til familieskabelsesprojektet. De voksne taler meget med hinanden, fortæller hun, og den yngste søn kommer i sidste øjeblik og forsvinder så snart han er færdig med at spise – i modsætning til morgenmåltidet hvor der læses aviser og ikke er lagt op til samtale, og han gerne sidder så længe som muligt. Den ældste søn er inden for de sidste par år begyndt at blive siddende ved aftensbordet. Birte fortæller herom: „Han kan godt lide [det], han bruger det til at sidde og snakke, han bliver *tydeligt* længere og længere. Og bliver meget irriteret hvis vi [de voksne] kommer i diskussion om et eller andet. Han synes vi ødelægger stemningen hvis vi kommer til at diskutere et eller andet“. Birte fortæller videre at hun tror sønnen bliver ved bordet „måske også bare for at være der i grunden“, men tager det tilsyneladende ikke til efterretning idet hun på det opfølgende spørgsmål, om hun og manden kommer til at låse hinanden fast i samtaler ved bordet, siger: „Ja, ja. Meget (griner) ... og det er heller ikke til at holde ud at høre på (griner). *Men prøver I at stoppe jer selv?* Jaaa, nogle gange (henholdende), det kommer lidt an på stemningen“. Det er to meget forskellige opfattelser af familieskabelsen, Birte og hendes søn giver udtryk for. Hvor hun ser sine omhyggeligt tilberedte måltider som selve opfyldelsen af familieskabelsesprojektet, falder projektet for sønnen på grund af hans manglende inddragelse i samtalen. Der er således her forskel på den kvindelige forestilling om omsorg og barnets reelle ønsker om omsorg.

Samtale

DeVault skildrer at der er en udbredt norm om at man bør tale sammen ved måltiderne. Også blandt vore informanter var det fremherskende ideal at man bør tale sammen ved måltiderne. Samtalen blev tilskrevet en vigtig funktion for familien. Men dette skal ikke

forstås således at der var en forventning om at dette ideal skulle komme til udtryk ved alle måltider. Dels var morgenmåltidet typisk fri for kravet om samtale, dels var det i mange hushold acceptabelt at se fjernsyn samtidig med måltidet – bare ikke for ofte.

Informanterne beskriver samtalerne som bestående af diskussioner af emner som er aktuelle for familien, dagens begivenheder eller praktiske spørgsmål om de enkeltes gøremål næste dag, gymnastiktøj der skal huskes osv. Det drejer sig således primært om at følge med i hinandens liv, og det er ikke nødvendigvis de dybe eksistentielle spørgsmål der vendes. Det er hverdagsagtige samtaler som fortrinsvis opfylder det ideale krav om en konfliktfri atmosfære ved middagsbordet hvor det adskilte skal samles til en familie.

Det kræver imidlertid ofte en bevidst indsats fra de voksne at leve op til denne norm. I vores undersøgelse fortæller flere voksne således at de må lægge bånd på sig selv for ikke at føre indbyrdes samtaler som udelukker børnene. „Pia“s hushold består af far, mor og to fælles sønner på 11 og 16. De voksne følger meget med i hinandens arbejde og taler meget om det. Pia fortæller at de på et tidspunkt har talt om at de måtte begrænse deres faglige diskussioner til andre situationer end aftensmåltidet hvilket falder dem svært. De forsøger at afvikle disse samtaler f.eks. i køkkenet hvis de hjælpes ad med madlavningen, men oplever at det kan være svært at få afsluttet snakken; ofte følger den med ind til bordet. En anden overvejelse, de gør, er at skabe rum for at den yngste søn kommer til orde: „Han er lidt langsommere om at sige tingene, og så straks er det den anden der har overtaget ordet. Så det må vi så lige afbalancere lidt en gang imellem“.

Empirien giver mange eksempler på at samtalen ved middagsbordet, som DeVault skriver, er et vigtigt element i det projekt der handler om at „skabe familien“.

For Karen er samtalen yderst vigtig. Om morgenmåltidet, som hun indtager sammen med sine døtre, fortæller Karen: „Jeg prioriterer meget at jeg sidder ved pigerne om morgenen og jeg læser heller ikke avis. Det er et valg jeg har taget at i de år jeg har børn boende hjemme der læser jeg ikke avis om morgenen fordi jeg godt vil have muligheden for at snakke med dem“. Hvor central en rolle samtalen kan have i de voksnes forestilling om hvad der skaber familien illustreres af at Karen insisterer på denne praksis selv om hendes døtre slet ikke benytter sig af muligheden for at snakke: „Altså jeg har siddet i 3 måneder i træk fordi nu skal vi kommunikere, og de sidder der med hver deres Anders And. De synes ikke at det er specielt spændende at sidde og sludre med mig om morgenen“. Karen har reelt lyst til at læse avisen, men skønt hun er med til at opretholde et forbud mod at læse ved aftensbordet giver hun ikke udtryk for overvejelser om at forbyde døtrene at læse ved morgenbordet. Det er tilsyneladende kun sig selv hun afkræver ansvaret for at etablere det rum hvor familien kan skabes.

I DeVaults undersøgelse af amerikanske hushold var der i modsætning hertil eksempler på at de voksne stillede krav til børnene om samtale ved bordet. Én kvinde gik så langt som at dele avisartikler ud til sine fem børn og give dem til opgave at tale om dem ved middagen. Forsøget mislykkedes, men selve det at det blev sat i værk illustrerer hvor stor betydning samtalen kan tillægges. Eksemplet er også i DeVaults undersøgelse særligt og repræsenterer måske også et borgeligt opdragelsesønske om at børnene skal lære konversationens kunst. Men det er generelt en iøjnefaldende forskel mellem DeVaults empiri og vores at de voksne i vores undersøgelse ikke stiller krav til børnene om at de skal samtale, selvom det opfattes som vigtigt. De voksne stiller sig til rådighed således at samtalen er et tilbud, men ikke et krav. At etablere familien ses her tilsyneladende som et voksent projekt som ikke forpligter børnene.

Frisættelse

I afsnittet ovenfor om etablering af måltidet viste vi at de voksne fortæller at de tager stort hensyn til de unges sociale liv når de planlægger hvornår måltidet skal ligge. Der er ikke nogen der antyder at de vil presse de unge til at give afkald på nogen aktiviteter for at kunne være hjemme til aftenmaden. Tværtimod giver mange klart udtryk for at de respekterer teenagealderen som en periode, hvor de unge „skal en masse“. Det er en udbredt opfattelse at det er „synd“ for de unge med øgede krav i skolen, lektier, og eventuelt arbejde. Hertil kommer de sociale aktiviteter som idræt, klub eller samvær med venner. At det er „synd“ for de unge kommer f.eks. frem når talen falder på pligter. Der er groft sagt to slags husholdninger i vores empiri: hushold hvor børnene deltager i et forholdsvis begrænset omfang i hus- og madarbejdet, og hushold hvor børnene stort set ikke deltager. I alle tilfælde bruger informanterne ikke selv ordet pligter, men taler om at børnene „hjælper til“. I enkelte hushold får børnene penge for bestemte opgaver, mens de fleste tager afstand fra at lomme penge og pligter hører sammen. Lomme penge har man krav på; husarbejdet burde man deltage i – men mange orker ikke at tage de nødvendige konflikter for at få børnene til det.

Vi vil ikke komme nærmere ind på spørgsmålet om pligter her. I stedet vil vi se på hvorfor de voksne i så høj grad finder det rimeligt at de unge tilbringer meget tid uden for hjemmet hvorfor de med deres generelt store villighed til at rokere om på måltiderne faktisk bidrager til at frisætte de unge fra familien. Et nærmere blik på de voksnes forståelser af det vi har valgt at kalde „fri mad“, nemlig burgere, pizzaer, cola m.m., giver indblik i hvad det handler om. De voksne har nemlig en anden dagsorden end kun at skabe familien. De vil også skabe selvstændige unge.

Fri mad

De voksne italesætter frisættelsen af de unge med henvisning til teenagebegrebet. Betydningen af teenageperioden fremgår tydeligt af f.eks. beskrivelserne af de unges forkærlighed for pizza, burgere og cola i eller uden for hjemmet, men under alle omstændigheder som „fri mad“, indtaget alene eller med venner, valgt og oftest betalt for af den unge selv. Det skal for fuldstændighedens skyld indskydes at mange af de unge, vi har hørt om fra informanterne eller selv har interviewet, ikke går voldsomt meget på pizzeriaer og burgerrestauranter. Det lader til at være mere udbredt at de spiser købte pizzaer eller varme retter, de selv laver, hjemme eller hos venner.

„Jørgen“ giver udtryk for at burgere er elendig mad. Han beskriver burgeren som „gummi-elastisk, blød og svampet“ og giver klart udtryk for at han synes den er ringe. Alligevel får hans sønner penge til at købe burgere et par gange om måneden. Dette skal ses i lyset af at Jørgen, ligesom andre informanter, anser burgere og lignende for mad der hører teenagealderen til. Samtidig opfatter han interessen for burgere m.m. som et forbigående fænomen.

Andre informanter begrundet deres afslappede holdning til børnenes indtagelse af „junk food“ med at det ikke fylder så meget i den samlede ernæring. „Anette“ er lige så kritisk over for burgerne som Jørgen, men siger: „Jeg tror det går over igen. Hvis han bare

vil spise sin morgenmad, som han også gør, og sørger for at få sin rimelige aftensmad hver dag, og den er rimelig varieret, så mener jeg ikke at det er noget at være bekymret for fordi så meget usundt spiser han ikke, det tror jeg ikke“. Så selv om den frie mad opfattes som elendig både nydelses- og næringsmæssigt, gør de voksne sig ikke bekymringer over børnenes ernæring.

Selv om empirien viser at de voksne i høj grad påtager sig et ernæringsoplysende arbejde over for børnene, kan de altså godt tilsidesætte ernæringshensynet når bare helheden virker rimelig. Der er også andet på spil end bare ernæringsværdien af maden. Dette fremgår indirekte af Jørgens bekymringer over den ene søn som han beskriver som socialt dårligt fungerende. I denne beretning nævner Jørgen at sønnen mangler en udadvendt venskabsgruppe han kunne gøre de ting sammen med og danne sig de erfaringer med, som hører teenagealderen til. „Lisbeth“ sætter flere ord på sammenhængen mellem den frie mad og vennegruppen: „Det er det store hit at hun kan gå i frokostpausen og får købt denne her pizza med sine venner fordi hun også er ved at slippe familien. Hun begynder langsomt nu at skulle drage sine egne erfaringer og frigøre sig fra normerne i familien og finde identiteten sammen med jævnaldrende. Jeg tror ikke det er noget hun går sådan og tænker, [jeg] vil have en pizza i dag fordi jeg frigør mig fra mine forældre, vel. Det er mere noget med at det gør de andre, og det smager i grunden godt, og det er smart og sjovt og rart at vise at man har *råd* til at kunne gøre det“. Dette dækker meget godt de overvejelser, som skinner igennem hos mange andre informanter. Der er en klar forståelse af at teenagere skal frigøre sig, og at den frie mad er en rekvisit i det spil.

I vores analyse tegner der sig et billede af at de voksne anser den frie mad som et naturligt element i teenagers frigørelsesproces – og denne frigørelse sætter de voksne sig generelt ikke imod, men anser den derimod som en passende forandring, en overgang til at blive voksen. De voksne forestiller sig hvilken glæde de unge forbinder med den frie mad, det frie valg, evnen til selv at betale og udviklingen af egne normer sammen med vennerne. På den måde bliver burgere, pizzaer og anden „junk food“ symboler på frigørelse. De kommer til at repræsentere det som Steen Andersson kalder „smagen af frihed“ (Andersson 1980). Derfor er de acceptable trods den ringe gastronomiske nydelses- og næringsværdi som de voksne ivrigt kommenterer i ernæringsoplysningsarbejdet⁸ over for børnene. Der er således tale om at de voksne har en differentieret opfattelse af såvel nydelses- som næringsaspektet af den frie mad, afhængig af om den indtages i familiens skød eller ej.

NÆRING

RINGE:
„junk food“

GOD:
„noget man bliver voksen af“

I FAMILIEN

NYDELSE

RINGE:
„blød, svampet“

GOD:
„smagen af frihed“

UDEN FOR FAMILIEN

Familieskabelse?

Der er, som vi har vist, forskellige former for måltider i de hushold vi har undersøgt: det almindelige fælles måltid hvor alle ideelt, men ikke reelt er til stede; de individuelle måltider; det særlige familiemåltid som samler alle; og endelig de frie måltider som foregår uden for de voksnes kontrol hvad enten de finder sted i eller uden for hjemmet.

Det fælles måltid tillægges stor betydning i husholdene, samtidig med at der tages store hensyn til de unges sociale aktiviteter som gør det svært at finde et tidspunkt hvor alle kan deltage i måltidet. Hvor der i litteraturen og i den offentlige debat kan spores en ængstelse over at hele husholdet ikke samles dagligt til aftensmåltidet, forholder informanterne sig mere pragmatisk til sagen. De voksne gør hvad de selv kan for at samle familien, men selv om det fælles måltid tillægges stor værdi giver empirien det indtryk at de voksne synes at det er acceptabelt at det ikke er en hverdagslig foreteelse. Normen lader i stedet til at være at det bare skal ske „ofte nok“, og at der i øvrigt etableres skiftende måltidsfællesskaber.

Det fremgår af informanternes beretning at familieskabelsen anses for et projekt, som først og fremmest er de voksnes ansvar. De unge er tilsyneladende ikke forpligtede på samme måde til aktivt at etablere et rum hvor familien etablerer sig som et fællesskab. Deres bidrag til samtalen er tilsyneladende frivillig, og deres aktiviteter uden for hjemmet anses ifølge de voksne hyppigt for vigtigere end familiens måltider.

De voksne i vores undersøgelse ligner således familieskabelsesprojektet med det projekt der handler om at skabe selvstændige unge, for der udtrykkes ingen tvivl om at de unge skal deltage i en frigørelsesproces. Man forsøger at tilgodese begge projekter således at der både tages hensyn til de unge og til familielivet.

De voksnes ambivalente opfattelse af „den frie mad“ illustrerer at det er nogle forskellige værdier og projekter der prioriteres i og uden for hjemmet. I hjemmet omtales burgere m.m. negativt med fokus på deres ringe næringsværdi som en del af de voksnes indsats for at lære børnene sunde kostvaner. Indtagelsen af „den frie mad“ uden for hjemmet anses derimod som positiv fordi den forbindes med en frigørelsesproces, som de voksne anser for naturlig og nødvendig.

Hvor det daglige fælles måltid i litteraturen og i den offentlige debat ses som selve symbolet på det velordnede familieliv, viser vores undersøgelse at den moderne familie med børn i teenagealderen ofte lever i et så kompliceret net af relationer og daglige aktiviteter, at det er illusorisk at tale om ét måltid og ét fællesskab – hver dag. At måltidet er grundlaget for samvær, samtale og fællesskab er en fælles forståelse for vore informanter. Men familiefællesskabet er flydende og transitorisk – det består af skiftende konstellationer af husholdenes medlemmer. At unge skal frigøre sig fra familien og etablere sig som selvstændige og individuelle personer foregribes også i hverdagens madvaner. Måltidet er således ikke kun et medium for skabelsen af familien. Det er også et rum hvor tidsmæssige forskydninger og fravær markerer den opløsning af familiefællesskabet, som er nødvendig for de unges frisættelse.

Noter

1. Den øgede tendens til serielt monogami medfører at der skal findes nye termer til at beskrive relationerne mellem medlemmer af en husstand. Det er f.eks. ikke uproblematisk at omtale husholdets medlemmer som en familie; hvem der udgør familien kan defineres forskelligt af forskellige personer – f.eks. har voksne nok en tendens til at se deres nye partner og egne børn som deres familie, mens børnene kan afvise familieskab med forældres nye partnere og disses eventuelle børn. Der kan således være forskellige familie-konstellationer på spil inden for et hushold. For en del sammensatte hushold kompliceres billedet yderligere af at der er „delebørn“ som opholder sig skiftevis i deres fars hhv. deres mors hushold. Vi har dog i denne artikel valgt at bruge begrebet „familie“ som en kollektiv betegnelse for husholdets medlemmer.
2. Madarbejde betegner såvel planlægning, indkøb, forberedelser og tilberedelse af maden som etablering og afvikling af måltidet.
3. Jansson (1988) har grundigt dokumenteret denne diskussion og dens betydning i den svenske ernæringspolitiske offentlighed.
4. Murcott henviser til Fischler (1979), Falk (1994) og Mintz (1985).
5. Projektet er et samarbejde mellem Anne Murcott og Jane Eldridge fra South Bank University, London; Sören Jansson og Maria Heidbrink fra Stockholm Universitet; Christine Brombach fra Justus Liebig Universität, Giessen; samt Lotte Holm og Trine Iversen fra Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole, København. Den danske del af projektet er finansieret af Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd.
6. Dette baserer vi på at de interviewede hushold kendetegnes ved at aktiviteter primært foregår uden for hjemmet, at kvinderne har lønarbejde, og at hensynet til individet prioriteres højere end hensynet til fællesskabet.
7. Vi bruger her begrebet moderne for at tydeliggøre en modsætning til mere traditionelle hushold hvor en større del af husholdsmedlemmernes aktiviteter foregår i og omkring hjemmet (se f.eks. Giddens 1989), og hvor der ofte hersker en kønsbaseret arbejdsdeling – hvor kvinden er ansvarlig for den private sfære og manden for familiens økonomiske grundlag. I dobbeltforsørgerhusholdninger er der generelt opbrud i organiseringen af husholdningsarbejdet, og ofte ses en mere flydende kønsarbejdsdeling. Jf. Bonke (1995).
8. Det fremgår tydeligt i vores empiri at mange voksne påtager sig et ansvar for en direkte indlæring af viden om ernæring. Det skal i denne sammenhæng fremhæves at de interviewede primært repræsenterer den veluddannede højere middelklasse. Det kan således ikke udledes at danske forældre generelt giver deres børn viden om ernæring.

Litteratur

- Andersen, Johannes
1997 Hverdagens centrifuge. Det daglige liv og den moderne livsform. Danmark: Hovedland.
- Andersson, Sten
1980 Matens roller – sociologisk gastronomi. Stockholm: Almqvist & Wiksell Förlag AB.
- Bonke, Jens
1995 Faktotum – husholdningernes produktion. Licentiatafhandling nr. 57, Økonomisk Institut, Københavns Universitet.
- Charles, Nicola & Marion Kerr
1988 Women, Food and Families. Manchester, New York: Manchester University Press.
- DeVault, Marjorie L.
1991 Feeding the Family. The Social Organization of Caring as Gendered Work. Chicago: University of Chicago Press.
- Ekström, Marianne
1990 Kost, klass och kön. Department of Sociology, Umeå University: Umeå Studies in Sociology No. 98.

- Falk, Pasi
1994 The Consuming Body. London: Sage.
- Fischler, Claude
1979 Gastro-nomie et gastro-anomie. Communications 31:189-210.
- Giddens, Anthony
1989 Sociology. Oxford: Basil Blackwell Ltd.
- Haastrup, Lisbeth
1990 Maden på bordet! Strukturel kulturanalyse af husarbejde, mad og måltider.
København: Danmarks Lærerhøjskole.
- Holm, Lotte
1996 Food and Identity among Families in Copenhagen: A Review of an Interview Study.
I: Hans Jürgen Teuteberg, Gerhard Neumann & Alois Wierlacher (eds.): Essen und kulturelle
Identität – europäische Perspektiven. Bonn: Akademie Verlag.
- Jansson, Sören
1988 Maten och myterna. Vår föda 40/suppl 2:1-203.
- Lynd, R. S. & H. M. Lynd
1929 Middletown. London: Constable.
- Mintz, Sidney W.
1985 Sweetness and Power. New York: Viking.
- Murcott, Anne
1997 Family Meals: A Thing of the Past? I: P. Caplan (ed.) Food, health and identity.
London: Routledge.
- Wandel, Margareta, Annechen Bugge & Jorun Skoglund Ramm
1995 Matvaner i endring och stabilitet. En studie av måltidsvaner og matforbruk i ulike
forbrukergrupper. Lysaker: SIFO.